

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Державне пенсійне страхування у системі соціального захисту населення

Студентки 2 курсу, 2м групи,
спеціальності 072
«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Державні та муніципальні
фінанси»

Цюрупи Таїсії
Анатоліївни

Науковий керівник
к.е.н., доцент

Маркуц Юлія
Ігорівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів
д.е.н., професор,
заслужений діяч науки і техніки України

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	6
1.1. Державне пенсійне страхування як важлива складова соціального захисту населення	6
1.2. Особливості формування фінансових ресурсів державного пенсійного страхування	11
РОЗДІЛ 2. СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	17
2.1. Аналіз формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України	17
2.2. Аналіз розмірів державних пенсій	26
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ	32
3.1. Світовий досвід державного пенсійного страхування	32
3.2. Напрями вдосконалення формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування	39
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	50
ДОДАТКИ	57

ВСТУП

Актуальність теми. Важливою складовою фінансової системи будь – якої держави є пенсійне страхування, мета якого полягає у забезпеченні населення необхідними та достатніми ресурсами. Від ефективності цієї системи залежить добробут населення та рівень стабільності у суспільстві.

На сучасному етапі економічного розвитку України основним гарантом соціального захисту громадян, які втратили працездатність, є система державного пенсійного забезпечення, зокрема державний фінансовий орган – Пенсійний фонд. Демократизація суспільства в умовах ринкової економіки, глобалізація процесів інформаційного, інноваційного, соціально-економічного розвитку вимагають адаптивного, гнучкого планування розподілу державних фінансових ресурсів. Отже, чітке визначення та усвідомлення функцій та завдань діяльності Пенсійного фонду як елементу державної фінансової системи, набуває особливої актуальності в період її структурних перебудов й розуміння шляхів подальшого розвитку пенсійного забезпечення в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду економічно розвинутих країн світу та його адаптуванням в умовах України.

Проблемам, пов'язаним із плануванням, формуванням, розподілом державних фінансових ресурсів, зокрема функціям і завданням пенсійного страхування надали досить значну увагу вітчизняні дослідники. Так, В.Д. Базилевич концентрував увагу на місці та ролі державного пенсійного страхування у державній фінансовій системі. Шляхи розвитку недержавного пенсійного забезпечення в умовах України з урахуванням зарубіжного досвіду досліджувалися Лондар С.Л., Науменковою С.В. та ін. За період існування України як незалежної держави розроблена досить ґрунтовна законодавча база щодо регулювання питань пенсійного страхування. Серед вчених економістів, котрі досліджували ці питання в своїх наукових працях, зазначимо наступних: І. Сирота, О. Василик, Б. Зайчук, М. Захарко, О. Коваленко, З. Коровіна, Л. Ларіонова, О. Мельник, О. Огій, К. Окольніков, Д. Остапенко, В. Шумський, І.Чугунов та багато інших. Проте, система

пенсійного страхування потребує постійного вдосконалення, перегляду своїх функцій та завдань, розвитку механізму фінансування державних пенсій.

Система пенсійного страхування фактично відображає ставлення держави до тих громадян, які відпрацювали на неї більшу частину свого життя. А державною установою, яка забезпечує реалізацію державного пенсійного страхування виступає Пенсійний фонд України.

Мета і завдання дослідження. Метою випускної кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних та практичних засад державного пенсійного страхування, визначення напрямів розвитку фінансового забезпечення державного пенсійного страхування.

Відповідно до мети у роботі було поставлено і вирішено такі завдання:

- розкрити теоретичні засади державного пенсійного страхування;
- визначити особливості формування фінансових ресурсів державного пенсійного страхування;
- здійснити аналіз стану фінансового забезпечення видатків Пенсійного фонду України;
- здійснити оцінку розмірів державних пенсій в Україні;
- здійснити огляд світового досвіду розвитку функціонування пенсійних систем;
- визначити напрями вдосконалення системи фінансового забезпечення державного пенсійного страхування.

Об'єктом дослідження є державне пенсійне страхування.

Предметом дослідження є відносини, які виникають в процесі формування і використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано сукупність загальних та спеціальних методів і підходів: теоретичного узагальнення, систематизації, методи аналізу та синтезу, методи структурного, динамічного, системного, порівняльного аналізу та застосування економіко-математичних методів оцінки первинного матеріалу.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення пенсійного страхування, законодавчі та нормативні матеріали з питань пенсійного страхування, наукові праці українських і зарубіжних вчених.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (53 джерела) та додатків.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дослідженні пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення фінансового забезпечення державного пенсійного страхування можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях та практичній роботі органів Пенсійного фонду.

За результатами виконання випускної кваліфікаційної роботи опубліковану 1 статтю: Державне пенсійне страхування у системі соціального захисту населення // 36. наук. ст. студ.- К.: Київ. нац. торг-ек. ун-т, 2020. Обсяг статті становить: 0,3 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

1.1. Державне пенсійне страхування як важлива складова соціального захисту населення

Державне пенсійне страхування – це гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності [52].

На сучасному етапі розвитку у нашій державі система пенсійного страхування потребує трансформації в напрямі максимальної відповідності вимогам ринкової економіки.

Вітчизняне пенсійне законодавство передбачає дві форми пенсійного страхування: обов'язкову, яка відіграє головну роль, і добровільну.

В Україні обов'язкове пенсійне страхування полягає у тому, що сам факт укладання трудового договору чи реєстрації особи як суб'єкта підприємницької діяльності породжує зобов'язання сплачувати визначені законодавцем страхові внески незалежно від волі працівника чи роботодавця. Відповідно до пенсійного законодавства лише наявність у суб'єкта трудового (а, отже, і страхового) стажу є підставою виникнення права на трудову пенсію за державною програмою пенсійного страхування.

Добровільні форми недержавного пенсійного страхування використовуються для підвищення рівня матеріального забезпечення понад той, що гарантує державна система обов'язкового пенсійного страхування.

Українським законодавством визначені такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування [32]:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням;

- медичне страхування;
- страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності;
- страхування на випадок безробіття;
- інші види страхування, передбачені законами України.

Відносини, що виникають за зазначеними видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, регулюються окремими Законами, прийнятими відповідно до законів України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття».

Пріоритетами соціально-економічної політики держави є створення умов для розвитку трудового потенціалу населення, формування середнього класу, недопущення надмірної диференціації за рівнем доходів, підтримка незахищених верств населення. Це передбачає надійний соціальний захист громадян і належне пенсійне страхування, яке є одним із визначальних чинників суспільного добробуту.

Економічний зміст поняття «державне пенсійне страхування» визначається як гарантована державою система заходів щодо забезпечення громадян у старості, на випадок хвороби, втрати працездатності [52].

Визначаючи матеріальний добробут індивідів – учасників пенсійної системи, варто розмежувати місце і роль людини і держави у цьому процесі. Держава в сфері пенсійного страхування проводить відповідну фінансову політику, під якою розуміється діяльність, що передбачає цілісну сукупність правових, організаційних, адміністративних та інших заходів, спрямованих на ефективне багатоджерельне формування фінансових ресурсів для пенсійного забезпечення, їх розподіл, раціональне використання, контроль відповідних фінансових потоків за допомогою державних і ринкових інститутів фінансової системи. Використовуючи відповідний фінансовий механізм пенсійного забезпечення, який повинен відповідати сучасним

вимогам, органи державної влади можуть вирішувати проблеми, пов'язані з формуванням збалансованої системи методів, які забезпечуватимуть ефективну роботу всіх рівнів пенсійної системи.

З метою удосконалення функціонування пенсійної системи і виконання цих завдань, була започаткована пенсійна реформа, сутність якої полягає у поступовій зміні солідарної системи пенсійного забезпечення на накопичувальну систему за страховим принципом, тобто скільки людина сплатить внесків на пенсійне страхування, стільки й отримає пенсії за віком. Для цього була впроваджена трирівнева пенсійна система.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. визначає три рівні пенсійного страхування.

Перший рівень — солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі — солідарна система), що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом.

Другий рівень — накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі — накопичувальна система пенсійного страхування), що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах — суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.

Третій рівень — система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Громадяни України можуть бути учасниками та отримувати пенсійні виплати одночасно з різних рівнів системи пенсійного забезпечення в Україні.

В 2019 році Нацкомфінпослуг завершила розробку закону України «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення», яким запроваджується в Україні пенсійна система 2 рівня. Розмір внеску становитиме 2% від доходу протягом 1-го року та протягом наступних років буде зростати до 10%. Внески будуть підвищуватися лише якщо зросте середня заробітна плата в Україні в розмірі не менше 5%. Функціонування всіх трьох рівнів повинно було розширити можливості для підвищення добробуту людей та економічного зростання в Україні. В основу пенсійної реформи було покладено конституційні та законодавчі засади соціального страхування та пенсійного забезпечення, передбачені Конституцією України, Концепцією соціального забезпечення населення України, Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Відносини у сфері пенсійного забезпечення є самостійним видом суспільних відносин. Вони є простими та конкретними, оскільки обов'язки та права розподілені між усіма суб'єктами. Економічна теорія і світовий досвід дають змогу сформулювати головні принципи, на яких повинна бути побудована система пенсійного забезпечення. Вони зводяться до таких принципів:

- принцип законності (забезпечує функціонування системи пенсійного забезпечення на основі законодавчої бази даної країни);

- принципи стабільності (пенсійні виплати виплачуються періодично у визначений термін, що забезпечує стабільний дохід пенсіонерам);
- принцип обов'язкової участі у системі (кожен працездатний громадянин повинен сплачувати пенсійні внески та вибирати систему, якщо це передбачено законодавством);
- принцип прозорості;
- принцип загальнодоступності (інформація про систему пенсійного забезпечення та її використання є доступними для усіх громадян);
- принцип справедливості;
- принцип достойного рівня забезпечення у випадку непрацездатності;
- принцип диверсифікації (інвестування коштів у різні види цінних паперів, а також розширення переліку послуг з метою мінімізації ризику);
- принцип відповідальності держави за організацію пенсійного забезпечення;
- принцип відповідності системи пенсійного забезпечення національним особливостям, традиціям і менталітету суспільства.

Отже, на сьогодні система пенсійного забезпечення є важливою та необхідною ланкою економіки будь-якої держави. Завдяки їй забезпечується матеріальний захист населення за рахунок самих працівників, роботодавців та держави на випадок втрати працездатності.

Функціонування державної пенсійної системи має бути спрямоване на досягнення основної мети – реалізації конституційних прав усіх громадян на отримання фінансової підтримки у разі втрати працездатності через старість, втрату працездатності, втрату годувальника та в інших випадках, встановлених законодавством.

Таким чином, пенсійна система є підсистемою соціальних гарантій, причому не тільки на декларативному рівні, але і на рівні діяльності спеціалізованих організацій щодо накопичення, примноження та

перерозподілу виплат пенсіонерам. Більше того, неурядові структури активно залучаються до забезпечення пенсій разом із державними структурами. Таким чином, пенсійна система – це діяльність різних соціальних інститутів, які взаємодіють між собою та суспільством в цілому з метою забезпечення належних умов життя за рахунок пенсій громадянам, які втратили доходи внаслідок: досягнення певного віку, настання інвалідності, певної професійної діяльності, втрати годувальника та інших.

З огляду на зазначене вище, зростає роль і значення фінансового забезпечення пенсійного захисту населення, що потребує перегляду ряду важливих теоретико-методологічних та організаційних засад функціонування, розробки практичних заходів щодо фінансового регулювання системи пенсійного страхування як у процесі реформування, так і в подальшому її функціонуванні. Дослідження економічного змісту, ролі, структури та специфіки дії системи пенсійного забезпечення дасть можливість зрозуміти процеси, пов'язані з акумуляцією фінансових ресурсів та їх перерозподілом на виплату пенсій, окреслити коло фінансових інструментів за допомогою яких відбувається сприяння виконанню пенсійною системою своїх функцій.

1.2. Особливості формування фінансових ресурсів державного пенсійного страхування

Відповідно до Положення «Про Пенсійний фонд України», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 року № 280, Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра праці та соціальної політики.

Пенсійний фонд України в своїй діяльності керується Конституцією та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України,

актами Кабінету Міністрів України Україна, інші нормативно-правові акти, а також це Положення. Пенсійний фонд України в межах своїх повноважень організовує виконання законодавчих актів, здійснює контроль за їх виконанням, узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення цього законодавства та подає їх Міністру праці та соціальних питань.

Основними завданнями Пенсійного фонду України є:

- участь у формуванні та виконанні державної політики у галузі пенсійного та соціального страхування;
- керівництво загальною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
- забезпечення збору та акумуляції внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, облік;
- забезпечення своєчасного та повного фінансування та виплати пенсій, поховань та інших виплат, що здійснюються відповідно до закону, за рахунок коштів Пенсійного фонду України та інших визначених законом джерел;
- оперативне та планомірне використання коштів, удосконалення систем фінансового планування, звітності та контролювання за витратами.

Джерелами формування Пенсійного фонду України є [36]:

- страхові внески;
- кошти державного бюджету та державні цільові фонди, передані Фонду у випадках, передбачених законодавством;
- благодійні внески юридичних та фізичних осіб;
- добровільні внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;
- інші доходи.

Бюджет Фонду щорічно затверджується Кабінетом Міністрів України.

Кошти Пенсійного фонду України, які зараховуються на єдиний рахунок фонду та зберігаються на окремих рахунках його органів в уповноваженому банку, призначеному Кабінетом Міністрів України.

Кошти Фонду використовуються виключно за прямим призначенням та не мають права на виведення коштів.

Кошти державного бюджету є джерелом формування бюджету Пенсійного фонду України.

З державного бюджету до Пенсійного фонду перераховуються кошти як загального, так і спеціального фонду, суми яких встановлюються законами України про державний бюджет на відповідний рік.

Кошти державного бюджету, передані до Пенсійного фонду, є джерелом фінансової підтримки видатків на пенсії, надбавки та збільшення до них. Витрати на виплату пенсій, надбавок, пільг за різними пенсійними програмами.

Бюджет Пенсійного фонду затверджується Кабінетом Міністрів України. Тимчасово вільні кошти за відсутності заборгованості з пенсій Фонд може використовувати лише для придбання державних цінних паперів. Кошти Пенсійного фонду зараховуються на єдиний рахунок Пенсійного фонду та зберігаються на окремих рахунках територіальних органів Пенсійного фонду в уповноваженому банку.

Величина ресурсів пенсійного забезпечення визначається такими чинниками:

1. Демографічними:

- середня тривалість життя і її динаміка;
- кількість осіб пенсійного віку;
- чисельність працездатного населення.

2. Економічними:

- економічний стан країни в цілому;
- співвідношення рівнів заробітної плати і пенсій;
- надбавки за стаж, умови роботи тощо;

- наявність і частка осіб, що мають право на пільги при визначенні рівня пенсійного забезпечення.

Пенсійний фонд України формується з таких джерел:

1. Страхові внески.
2. Інвестиційний дохід, отриманий від інвестування резерву коштів для покриття бюджетного дефіциту Пенсійного фонду у майбутніх періодах.
3. Кошти державного бюджету.
4. Суми фінансових санкцій за порушення встановленого порядку нарахування та сплати страхових внесків та використання Пенсійного фонду, а також суми адміністративних стягнень.
5. Благодійні внески підприємств, організацій, установ, громадян.
6. Інші доходи.

Найбільшу частку бюджету Пенсійного фонду України займають страхові внески.

Кошти Пенсійного фонду України використовуються на [36]:

1. Виплату пенсій:
  - за віком;
  - за інвалідністю;
  - у зв'язку з втратою годувальника .
2. Надання соціальних послуг відповідно до чинного законодавства.
3. Фінансування адміністративних виплат, пов'язаних із виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду.
4. Оплата послуг з виплати та доставки пенсій.
5. Формування резерву коштів Пенсійного фонду.

Незважаючи на докорінну реформу в галузі пенсійного страхування, залишається багато проблем, які потребують негайного вирішення. Пенсійна система почала втрачати притаманну їй функцію пенсійного страхування, поступово перетворюючись на систему забезпечення. Філософія нової пенсійної системи полягала в переході від пенсійної до системи, заснованої на залежності пенсії від заробітку та внесків, внесених до системи пенсійного

страхування. Але, на жаль, при визначенні розміру пенсії надається перевагу страхуванню, натомість сума заробітку та внесених внесків перестала відігравати ключову роль. Тобто, замість посилення зв'язку між внесками, які сплачують учасники системи, та отриманими пенсіями, ця ланка була послаблена, що свідчить про відхід від принципів, задекларованих пенсійною реформою.

Бюджет Пенсійного фонду — план утворення і використання цільового страхового фонду, що формується за рахунок страхових внесків до солідарної системи та надходжень з інших джерел [36]. Бюджет Пенсійного фонду затверджується правлінням Пенсійного фонду не пізніше 10 грудня року, що передує рокові, на який складено бюджет.

Основним джерелом доходів бюджету Пенсійного фонду згідно чинного законодавства є єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (встановлена частка), який належить до страхових платежів. При цьому, сплата ЄСВ збільшує податкове навантаження на роботодавців, що не сприяє зацікавленості у їх сплаті через високі тарифи та посилює негативні тенденції, пов'язані із виплатою «тіньової» заробітної плати. За даними Державної служби статистики України, у 2017 році - 3,7 млн осіб, або кожен третій працівник, у 2018 році - 3,6 млн осіб, або кожен четвертий працівник, у 2019 році - 3,5 млн осіб, або кожен четвертий працівник працюють без оформлення трудових відносин.

Серед інших джерел формування бюджету ПФУ – кошти Державного бюджету України. Це пов'язано з наявністю пільгових категорій пенсіонерів, яким призначається пенсія за різними пенсійними програмами. Використання такого фінансового інструменту як дотації з Державного бюджету порушує страхові принципи формування пенсії, створює нерівні умови щодо можливої участі громадян в системі пенсійного страхування, а недофінансування за такими програмами призводять до необхідності запозичення коштів з Єдиного казначейського рахунку.

Протягом останніх років актуальними є питання дефіциту бюджету Пенсійного фонду України, зокрема порушення принципу економічної залежності видатків на споживання від отриманих доходів і ВВП, дисбаланс розвитку пенсійної системи в рамках його дохідної і видаткової частин. Не менш важливою для України є демографічна проблема – старіння нації, що призводить до скорочення частки працюючого населення та, відповідно, зростання навантаження на ПФУ. За таких умов особливої уваги потребують питання збалансованості бюджету Пенсійного фонду України, а також ефективного й раціонального використання коштів Пенсійним фондом.

РОЗДІЛ 2

СТАН ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз формування і використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України

Пенсійний фонд функціонує як самостійна фінансова структура, його кошти не входять до державного бюджету і не можуть бути використані на інші цілі, крім виплати пенсій і допомоги (рис. 2.1.).

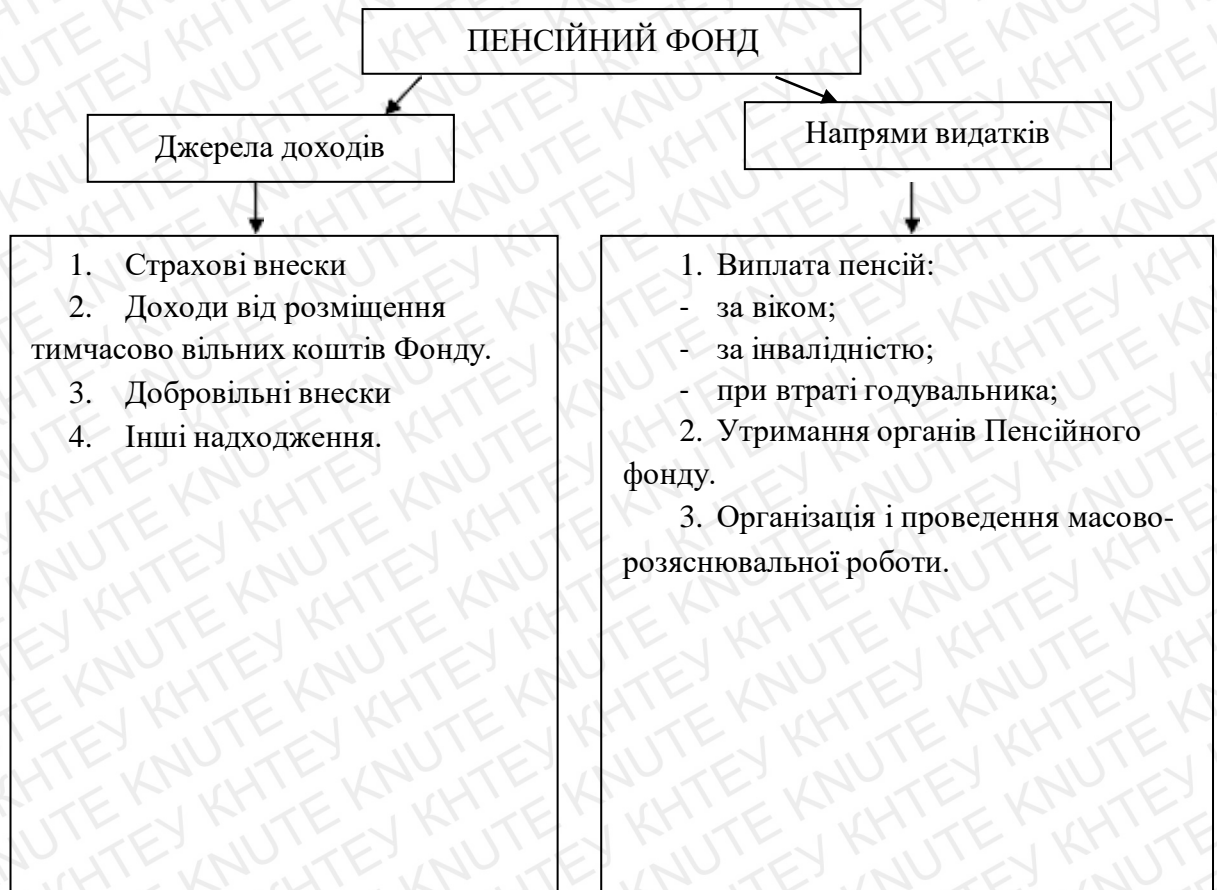

Рис. 2.1. Джерела формування доходів та напрями видатків Пенсійного фонду України

Бюджет Пенсійного фонду формується передусім за рахунок коштів, що вносять роботодавці. Підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та господарювання, особи, які наймають для роботи громадян за угодами, а також ті, що ведуть підприємницьку діяльність, засновану на особистій власності фізичної особи та виключно її праці. Релігійні громади сплачують страхові внески до Пенсійного фонду у розмірах, установлених чинним законодавством.

Аналізуючи динаміку доходів Пенсійного фонду спостерігаємо, що загальні надходження до бюджету Пенсійного фонду протягом 2019 року склали 434,9 млрд грн (без урахування залишку на початок року). Порівняно з 2018 роком загальний дохід збільшився на 82,7 млрд грн або на 19,6%.

У структурі загальних доходів 241,8 млрд грн (55,6%) – власні, 193,1 млрд. грн. (44,4%) – кошти державного бюджету (рис. 2.2).

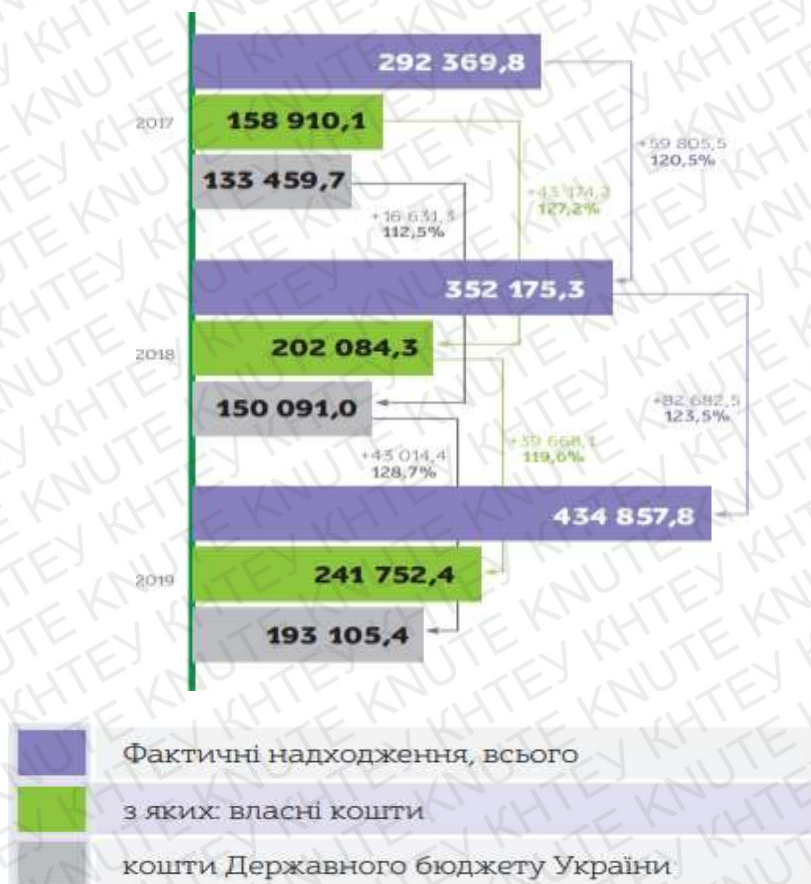

Рис. 2.2. Динаміка доходів Пенсійного фонду України у 2017-2019 рр.

Таким чином, можна спостерігати збільшення доходів Пенсійного фонду України протягом 2018-2019 років. Так, у 2019 році доходи ПФУ зросли на 123,5%.

Можемо стверджувати, що вагому роль у формуванні дохідної частини бюджету Пенсійного фонду України належить власним надходженням – страховим внескам.

У 2019 році власні доходи Пенсійного фонду склали 241,8 млрд грн. Фактичні власні доходи нижчі від запланованих на 4,0 млрд. грн., або 98,4%. У 2019 році власні доходи зросли на 39,7 млрд. грн., або на 19,6% порівняно з 2018 роком (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Динаміка надходження власних коштів Пенсійного фонду в розрізі регіонів України за 2018-2019 роки, тис грн. [17]

№ з/п	Назва регіону	за 2018 рік	за 2019 рік	Відхилення	
				+,-	%
1	Вінницька	5 264 690,9	6 255 213,0	990 522,1	118,8
2	Волинська	3 235 729,7	3 837 148,0	601 418,3	118,6
3	Дніпропетровська	13 326 121,7	15 420 928,5	2 094 806,8	115,7
4	Донецька	7 125 275,3	8 179 055,2	1 053 779,9	114,8
5	Житомирська	4 303 383,4	5 063 264,0	759 880,6	117,7
6	Закарпатська	3 370 475,8	3 921 926,1	551 450,3	116,4
7	Запорізька	6 665 794,4	7 755 299,1	1 089 504,7	116,3
8	Івано-Франківська	3 993 104,3	4 518 449,7	525 345,4	113,2
9	Київська	7 608 880,7	9 341 908,6	1 733 027,9	122,8
10	Кіровоградська	3 309 383,1	3 856 283,8	546 900,7	116,5
11	Луганська	2 399 241,3	2 776 881,0	377 639,7	115,7
12	Львівська	9 545 159,4	11 375 821,7	1 830 662,3	119,2
13	Миколаївська	4 014 650,1	4 841 759,1	827 109,0	120,6
14	Одеська	8 345 522,4	9 870 385,0	1 524 862,6	118,3
15	Полтавська	5 788 646,2	6 645 099,9	856 453,7	114,8
16	Рівненська	3 787 051,2	4 429 886,6	642 835,4	117,0
17	Сумська	3 677 400,1	4 346 800,4	669 400,3	118,2
18	Тернопільська	2 887 359,1	3 340 152,7	452 793,6	115,7
19	Харківська	11 002 124,6	13 080 511,2	2 078 386,6	118,9
20	Херсонська	3 044 318,5	3 579 338,6	535 020,1	117,6
21	Хмельницька	4 288 652,0	5 107 415,7	818 763,7	119,1
22	Черкаська	3 950 980,2	4 655 803,3	704 823,1	117,8
23	Чернівецька	2 415 084,2	2 862 062,8	446 978,6	118,5
24	Чернігівська	3 674 234,8	4 272 174,9	597 940,1	116,3
25	м. Київ	75 059 626,8	92 417 291,6	17 357 664,8	123,1
	Центральний апарат	1 401,8	1 573,9	172,1	112,3
	Разом	202 084 292,0	241 752 434,4	39 668 142,4	119,6

За джерелами надходжень власні доходи розподіляються:

- частина ЄСВ, розподілена на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування – 236,3 млрд грн (97,7% суми власних доходів);
- інші власні доходи – 5,5 млрд грн (2,3% суми власних доходів).

У 2019 році з Державного бюджету України виділено асигнувань Пенсійному фонду України на загальну суму 181,8 млрд грн (рис.2.3.) [32].

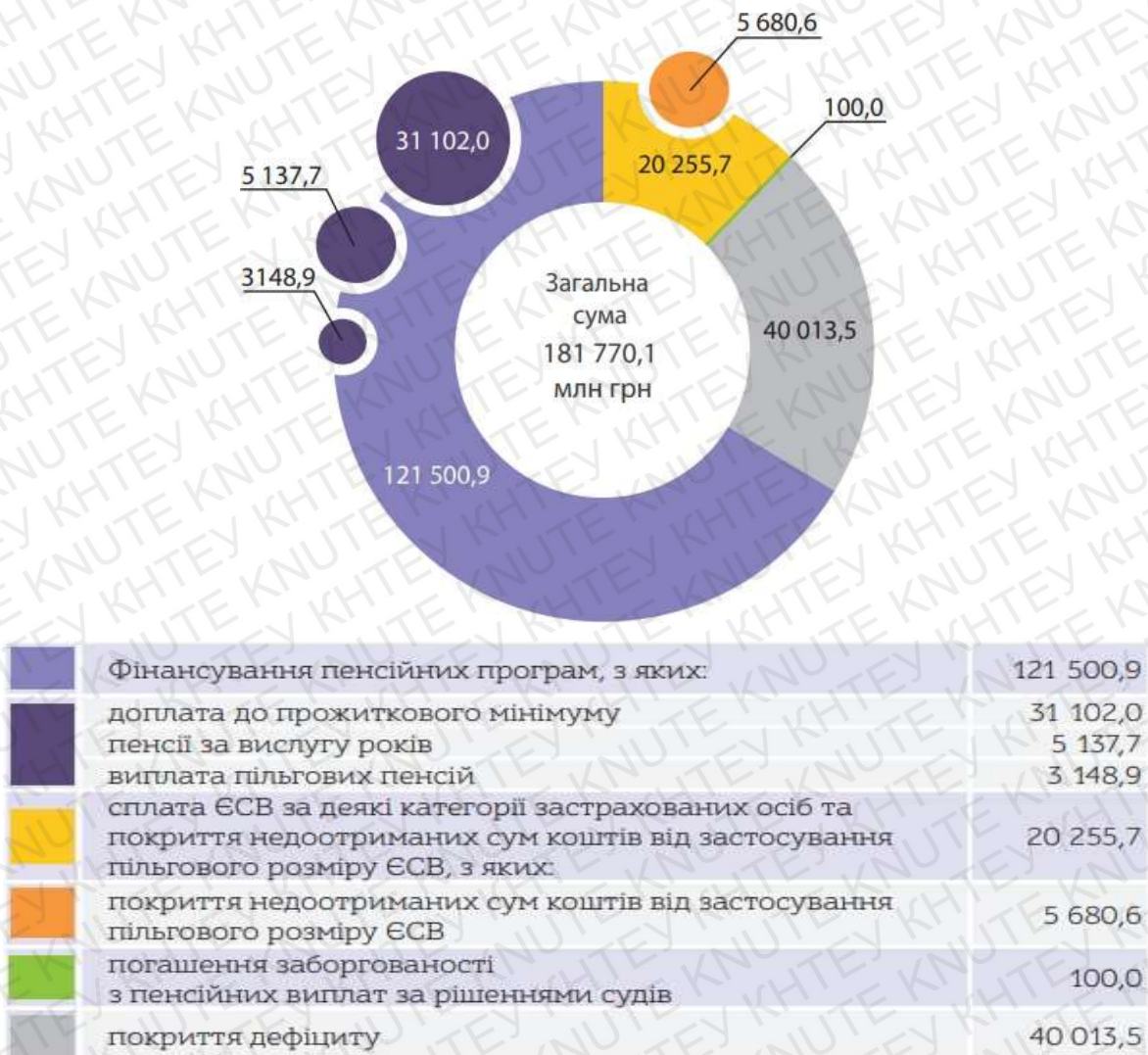

Рис. 2.3. Кошти Державного бюджету України, що надійшли в доходну частину Пенсійного фонду у 2019 році, млн грн [18]

Розподіл коштів державного бюджету:

- на пенсійне забезпечення військовослужбовців, виплату пенсій, підвищень та надбавок до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, покриття дефіциту Пенсійного фонду України – 161,5 млрд грн;
- сплатити єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для певних категорій застрахованих осіб (постанова Кабінету Міністрів України № 178 від 2 березня 2011 р.) та покрити недоотриману суму коштів від застосування пільгового режиму обсяг ЄСВ підприємствами, які працюють з інвалідністю – 20,3 млрд грн;
- виплата заборгованості із судових пенсій – 0,1 млрд грн.

З Державного бюджету України у 2019 році на покриття дефіциту Пенсійного фонду України було виділено 40,0 млрд грн, що на 7,9 млрд грн більше, ніж у 2018 році. Це пояснюється недостатністю власних коштів Пенсійного фонду України (рис.2.4.) [17].

Рис. 2.4. Дефіцит Пенсійного фонду України, млрд грн

Частка дефіциту Пенсійного фонду України у 2019 році становила 9,2% від загальних видатків фонду; 10,3% у 2018 році та 19,2% у 2016 році.

По відношенню до ВВП, дефіцит Пенсійного фонду становив:

у 2019 році – 1,0%;

у 2018 році – 1,1%;

у 2017 році – 1,9%;

у 2016 році – 3,3%.

Порівняльний аналіз співвідношення доходів і видатків Пенсійного фонду за період 2017–2019 рр. свідчить про зменшення диспропорцій між видатками Пенсійного фонду та його доходами: у 2017 р. цей показник становив 1,1 %, у 2018 р. – 1,4%, а у 2019 р. цей показник сягнув показав найменше значення -0,3%. Динаміку доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду за 2017–2019 рр. наведено на рис. 2.5. [17].

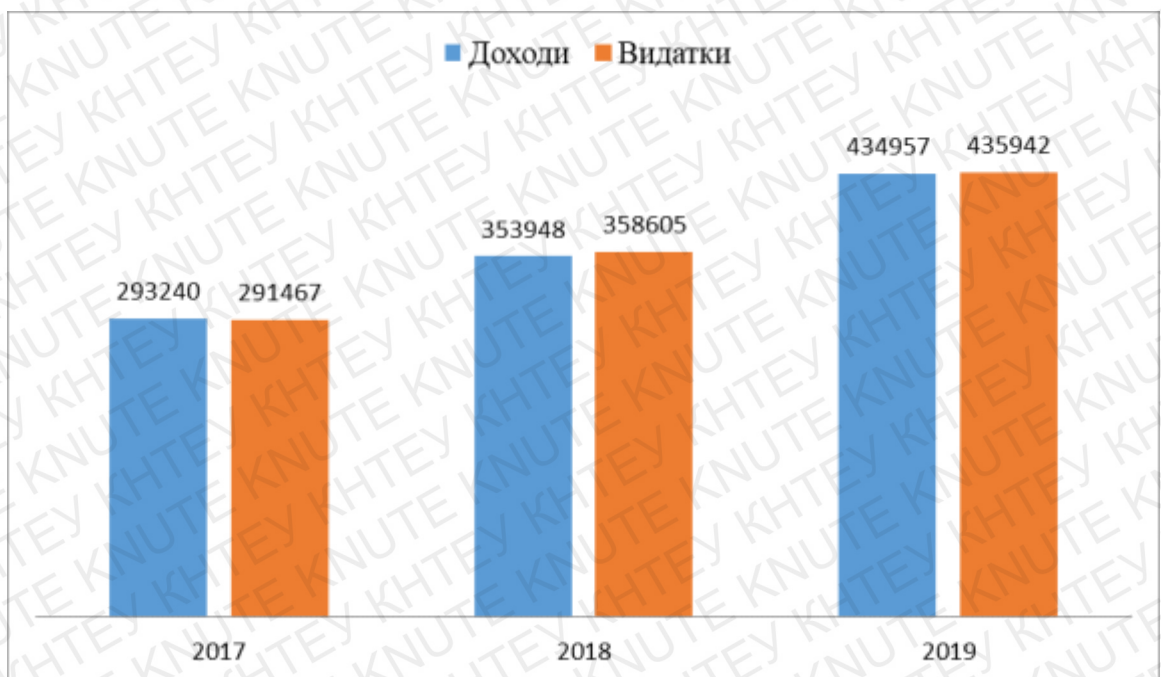

Рис. 2.5. Динаміка доходів і видатків бюджету Пенсійного фонду за 2017–2019 рр., млн грн [17]

Визначено такі основні статті видатків (майже 80% загальної суми виплат) ПФУ:

- видатки на пенсійне забезпечення осіб, пенсія яким призначена згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

- видатки на пенсійне забезпечення осіб, пенсія яким призначена згідно з іншими законодавчими актами у частині, що не перевищує розміру трудової пенсії за віком, на яку особа має право відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

У разі виникнення дефіциту коштів Пенсійного фонду для фінансування виплати пенсій у солідарній системі (перевищення видатків над доходами) для забезпечення виплати пенсій у розмірі, передбаченому ст. 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», тобто в мінімальному, такий дефіцит, відповідно до ст. 113 цього закону, покривається за рахунок коштів державного бюджету.

Для визначення того, яка складова доходів Пенсійного фонду впливає на його збільшення, необхідно проаналізувати склад доходів Пенсійного фонду.

Аналіз показує, що власні доходи власного фонду є домінуючим інструментом формування доходів Пенсійного фонду, а за останній рік цей вид доходів збільшився на 19,6% до 241,7 млрд грн. Це пов'язано, зокрема, зі збільшенням зростання фонду оплати праці і, отже, збільшенням обсягів надходжень єдиного внеску.

Важливим фактором, який має прямий вплив на стабільний дохід до Пенсійного фонду, є рівень оплати праці зайнятих працівників та співвідношення зростання заробітної плати та збільшення пенсійних виплат.

За період 2017-2019 рр. середня заробітна плата зросла на 43,15%, пенсії – на 46,85%. Такий прискорений темп збільшення пенсійних виплат, безумовно, призводить до великого розриву між доходами та витратами Пенсійного фонду.

Крім того, в сучасних умовах у значній кількості суб'єктів господарювання спостерігається зменшення обсягів виробництва, що,

безумовно, негативно впливає на розмір заробітної плати та розмір виплат до Пенсійного фонду.

Чинне пенсійне законодавство визначає пряму залежність розміру пенсій від відповідної середньої заробітної плати особи за цілий (або певний) період її трудової діяльності та тривалості страхового стажу. Таким чином, можна констатувати, що прямий та суттєвий вплив на фінансовий стан у майбутньому буде визначатися незалежно кожною працездатною особою протягом періоду її працевлаштування: чим більший внесок, тим краще фінансове забезпечення для старості. Підвищення рівня заробітної плати матиме позитивний вплив не лише на купівельну спроможність населення та стимулюватиме розвиток виробництва, а й на формування бюджету Пенсійного фонду.

Реалізація основної мети пенсійної реформи, яка полягає у підвищенні рівня соціального захисту громадян, потребує значних обсягів фінансових ресурсів та балансу бюджету Пенсійного фонду. Зважаючи на те, що основним джерелом бюджету ПФУ є відрахування із фонду оплати праці, фінансова стабільність Фонду залежить від його зростання.

Тінізація доходів та зайнятості негативно впливає на грошовий потік Фонду. Тіньова, або «сіра» заробітна плата, яка маскується офіційними трудовими відносинами та виплачується під мінімальну заробітну плату або нижче, приховує великі фінансові резерви на пенсійні доходи.

Запобігання тінізації економіки, зокрема заробітної плати, є одним із головних завдань держави, оскільки досягнення цієї мети не лише забезпечить додаткові соціально-пенсійні внески та податок на прибуток, але й доведе значну декриміналізацію суспільства і буде реальний показник ефективності суспільства не лише за рахунок тінізації доходів громадян, а й корупції. В Україні 35% заробітної плати перебувають у тіні, тобто вони не сплачують податки та пенсійні внески. За підрахунками Федерації профспілок було встановлено, що 120 мільярдів гривень заробітної плати працівникам в Україні виплачуються без податків та внесків. Потрібно

застосовувати строгі санкції, щоб переконати роботодавців сплачувати внески.

Демографічні фактори (пенсійний вік, рівень смертності, пов'язаний з віком тощо) мають істотний вплив на доходи пенсійного фонду. На сьогодні пенсійний вік в Україні для чоловіків і жінок становить 60 років. Збільшення пенсійного віку призведе до збільшення доходів Пенсійного фонду в майбутньому за рахунок внесків працівників.

Наступними заходами можуть бути резерв для збільшення доходів Пенсійного фонду: зняття зарплати з тіні; створення додаткових робочих місць; прийняття законодавства про правове регулювання органів Пенсійного фонду щодо можливості стягнення наявної заборгованості безпосередньо без втручання Державної виконавчої служби; створення сприятливих умов для розвитку малих та середніх підприємств; оптимізація управлінських витрат Фонду, які здійснюються за рахунок власних коштів; скасування мінімальних гарантованих пенсій, що стимулюватиме громадян відмовитися від незаконних зарплат; подальший розвиток недержавної системи пенсійного страхування як додаткової форми пенсійного забезпечення. Таким чином, запропоновані способи збільшення бази доходів ПФУ при їх введенні значно збільшать обсяг доходу та зменшать дефіцит бюджету Фонду [52-53].

На основі аналізу доходів Пенсійного фонду України встановлено, що вони відіграють першочергову роль у задоволенні соціальних потреб населення. Таким чином, для оптимізації управління процесами формування доходів необхідно здійснити комплекс взаємоузгоджених заходів, що, на нашу думку, неможливо без подальшої реформи пенсійної системи України.

2.2. Аналіз розмірів державних пенсій

Головною складовою системи соціального захисту населення є пенсійне забезпечення. Тому подальший розвиток пенсійної системи є запорукою соціального захисту населення. Пенсійне забезпечення є однією з основних гарантій матеріального забезпечення непрацездатних громадян, оскільки для непрацездатних пенсіонерів пенсія фактично стає основним джерелом їх існування.

Пенсія – щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її особою з інвалідністю, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законодавством. [36]

Докладне вивчення структури видаткової частини бюджету Пенсійного фонду України показує, що збільшення його видаткової частини в аналізований період зумовлено зростанням розмірів пенсійних виплат.

Пенсійним фондом забезпечено виплату пенсій 11,7 млн громадян – у 2017 р., 11,5 млн громадян – у 2018 р., 11,3 млн громадян – у 2019 р., тобто в кількості громадян переважає тенденція до зменшення, проте обсяг пенсійних виплат через поточні рахунки в банківських установах і через поштові підприємства у 2017 році становив 286,7 млрд грн, що на 36,7 млрд грн. або на 14,2% більше, ніж у попередньому році, у 2018 році становив 352,6 млрд грн, що на 62,9 млрд грн. або на 22,9% більше, ніж у 2017 році [17]. Найбільша чисельність пенсіонерів отримують пенсії за віком Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», яке надає громадянам впевненості в подальшому матеріальному забезпеченні у непрацездатному віці.

Середній розмір пенсії по Україні збільшився на 652 грн, або на 35,7% – з 1 828 грн станом на 01.01.2017, збільшився до 2 480 грн станом на 01.01.2018, а 01.01.2019 становив 2645 грн, що на 166 грн, або 6,7%, більше,

ніж у січні 2018 року, а станом на 01.01.2020 збільшилася до 3 082 грн., що на 437 грн, або 16,5%, більше, ніж у січні 2019 року.

Мінімальна пенсія за віком станом на 01.01.2017 зросла до 1 247 грн що на 140 грн, або на 5,2%, більше, ніж у січні 2016 року, станом на 01.01.2018 зросла до - 1452 грн, що на 205 грн, або 16,4%, більше, ніж у січні 2017 року, станом на 01.01.2019 зросла до - 1497 грн, що на 45 грн, або 3,1 %, більше, ніж у січні 2018 року, і станом на 01.01.2020 зросла до - 1 638 грн, що на 141 грн, або 9,4 %, більше, ніж у січні 2019 року (рис.2.6.).

Рис. 2.6. Динаміка середнього та мінімального розміру пенсійних виплат у 2017-2020 роках (станом на 1 січня) [17]

Законом України “Про Державний бюджет України на 2020 рік” з 1 січня 2020 року передбачено зростання мінімальної заробітної плати до 4723 грн. Це є підставою для збільшення мінімального розміру пенсії за віком особам, які досягли віку 65 років, за наявності у чоловіків 35 років, а у жінок – 30 років страхового стажу, який встановлюється на рівні 40% мінімальної заробітної плати, визначеної законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Як наслідок – мінімальний розмір пенсії за віком з 1 січня 2020 року становить 1638 грн. Підвищення пенсії у зв’язку із зростанням прожиткового мінімуму упродовж 2019 року провадилося двічі: 1 липня та 1

грудня, упродовж 2020 року планується підвищення аналогічно: 1 липня та 1 грудня, що показано у таблиці 2.2 .

Таблиця 2.2

Мінімальний та максимальний розмір пенсії за віком у 2020 році [17]

Термін дії	Мінімальний розмір пенсії (1 ПМ)	Максимальний розмір пенсії
01.01.2020	1638 грн.	16380 грн.
01.07.2020	1712 грн.	17120 грн.
01.12.2020	1769 грн.	17690 грн.

Максимальний розмір пенсії не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, установлених для осіб, які втратили працездатність, окрім пенсіонерів, яким призначена пенсія до 1 жовтня 2011р.

Повинні дотримуватися також деякі мінімальні показники пенсій стосовно окремих категорій пенсіонерів: пенсія по інвалідності, пенсія по втраті годувальника, пенсія за вислугу років.

Пенсія по інвалідності призначається в разі настання інвалідності, що спричинила повну або часткову втрату працездатності внаслідок загального захворювання, в тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою, інвалідністю з дитинства) за наявністю страхового стажу. Пенсія по інвалідності призначається незалежно від того, коли настала інвалідність: у період роботи, до влаштування на роботу чи після припинення роботи.

Залежно від ступеня втрати працездатності визначено три групи інвалідності. Причина, група, час настання інвалідності, строк, на який встановлюється інвалідність, визначаються органом медико-соціальної експертизи.

Пенсія по інвалідності залежно від групи інвалідності призначається в таких розмірах:

- особи з інвалідністю I групи – 100 відсотків пенсії за віком;
- особи з інвалідністю II групи – 90 відсотків пенсії за віком;
- особи з інвалідністю III групи – 50 відсотків пенсії за віком.

Для обчислення розміру пенсії у зв'язку з втратою годувальника необхідно обчислити розмір пенсії за віком померлого годувальника, враховуючи його стаж та заробіток.

У випадку втрати годувальника дітям, незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника, або батькам і чоловіку (дружині) померлого, які не були на його утриманні, якщо втратили джерело засобів до існування, виплачується пенсія у зв'язку з втратою годувальника.

Так, пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається в розмірі:

- на одного непрацездатного члена сім'ї – 50 відсотків пенсії за віком померлого годувальника;
- на двох та більше непрацездатних членів сім'ї – 100 відсотків пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками.

Розмір пенсії за вислугу років (за віком) визначається згідно із ст. 27, 28 Закону України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” індивідуально для кожної особи окремо як добуток заробітної плати, визначеної відповідно до ст. 40, 41 Закону, і коефіцієнта страхового стажу.

За розмірами пенсій чисельність пенсіонерів розподілилась так, як у таблиці 2.4.

Підвищенню підлягають пенсійні виплати, розмір яких згідно із законодавством обчислюється виходячи із прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Разом з тим, підвищення мінімального розміру пенсії та надбавки до пенсії за понаднормовий стаж провадиться лише непрацюючим пенсіонерам. Пенсіонерам, які продовжують працювати, збільшення зазначених розмірів виплат здійснюватиметься після звільнення їх з роботи, виходячи з розміру прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб на момент звільнення.

Таблиця 2.4

**Розподіл пенсіонерів за розмірами призначених місячних пенсій
у 2017-2020 роках**

Види пенсій	01.01.2017		01.01.2018		01.01.2019		01.01.2020	
	кількість осіб	середній розмір пенсії, грн	кількість осіб	середній розмір пенсії, грн	кількість осіб	середній розмір пенсії, грн	кількість осіб	середній розмір пенсії, грн
за віком	8915656	1809	8693943	2557	8 693013	2648	8 534558	3065
по інвалідності	1399400	1706	1415321	2001	1370 249	1995	1405704	2481
у зв'язку з втратою годувальника	658167	1803	645749	2368	536 132	2255	539 097	2670
за вислугу років	646839	1802	629163	2430	229732	2477	220594	2842
інші	740832	1820	740734	2384	640732	2297	633821	2964
середній розмір пенсійної виплати		1828		2480		2 645		3 083

*Складено автором за даними з Пенсійного фонду України [17]

За кожен повний рік понаднормового стажу встановлюється надбавка (доплата) – виплати збільшуються на 1% розміру пенсій, але не більше як на 1% мінімального розміру пенсій за віком, доплата за понаднормовий стаж у 2020 році складає: з 1 січня- 16,38 грн., з 1 липня-1712 грн., з 1 грудня – 1769 грн.

Отже, державні пенсії завжди залишаються базовим складником системи соціального забезпечення через систему соціальних гарантій та суттєвим чинником, який безпосередньо впливає на рівень соціального захисту непрацездатного населення. Роль і значення політики пенсійного забезпечення у сучасному суспільстві визначається надійністю пенсійного забезпечення, що є основою соціальної стабільності держави. Завданням України є утримання соціальних стандартів і підвищення їх до стандартів Європейського Союзу та Міжнародної організації праці.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

3.1. Світовий досвід державного пенсійного страхування

У світовій практиці пенсійного забезпечення прийнято розглядати кілька основних моделей пенсійної системи. Усі вони базуються на принципах розподілу чи кумуляції та мають специфічні особливості, які враховуються при розробці національних моделей пенсійного страхування. Існуючі пенсійні моделі можна класифікувати за фінансовими ресурсами, централізацією, структурою, специфікою країни, стратегією, рівнем економічного розвитку, моделлю Світового банку, типом реформи.

Особливості формування фінансових ресурсів виділяють пенсійні моделі:

1) солідарні пенсійні системи – коли працівники та роботодавці здійснюють відповідні трансферти, тобто генерують фінансові ресурси для фінансування пенсій;

2) капіталізовані (накопичувальні) – ґрунтуються на накопиченні працівником фінансових ресурсів на особовому рахунку під час трудової діяльності та передбачають обов'язкові ринки капіталу, через які здійснюються тимчасові трансферти. Розмір пенсії залежить від кількості грошей, накопичених під час працевлаштування.

Такі країни, як Великобританія, Швейцарія, Нідерланди, Ірландія та Данія, використовують системи «фіксованої ставки», які переважно фінансуються за рахунок національних податків і передбачають фіксовану ставку виходу на пенсію незалежно від зарплати та внесених внесків [4].

Пенсійні системи більшості держав-членів ЄС фінансуються за рахунок державних субсидій. Програми професійного заощадження зазвичай використовуються як додатковий рівень виплат на пенсію. Виняток

становить Франція, де застосовується розподільний принцип фінансування. Третій рівень пенсійної системи в індустріальних країнах – це добровільне пенсійне забезпечення [26, с.251]. Україні варто використовувати індивідуальні ощадні рахунки із обов'язковими та добровільними внесками замість системи розподілу. Перевага такого підходу полягає в тому, що гроші з ощадного рахунку будуть належати лише громадянину і можуть передаватися у спадщину, що стане прекрасним ресурсом для підвищення пенсій у перспективі.

Аналіз за 2019 рік частки внесків роботодавців у систему соціального страхування показав, що в Україні вона становила 22%, у Німеччині – 20,6%; Франція – 34,9%; Великобританія – 12,8; США – 15 %; Нідерланди – 18,5%; Польща – 19,5%. Результатом порівняння джерел фінансових ресурсів є те, що в Україні частка внесків роботодавців у систему соціального страхування є однією з найбільших, але ми бачимо неефективне використання цих коштів, оскільки розмір пенсій в Україні є недостатнім для підтримки гідного життя та задоволення необхідних потреб.

У європейських країнах домінуючим критерієм поділу пенсійних моделей є рівень економічного розвитку. Так, виділяють дві моделі організації пенсійних систем [24]:

1. англосаксонська (ліберально-демократична, модель Беверіджа), що характеризується: високою часткою заробітної плати у ВВП, помірним резервом коштів на обов'язкове пенсійне страхування, додатковим договірним (недержавним) корпоративним пенсійним страхуванням;
2. континентальна (класична модель, Бісмарка): висока частка резервних фондів обов'язкового пенсійного страхування, а також договірне (недержавне) корпоративне пенсійне страхування. Розмір пенсії багато в чому залежить від заробітної плати, з якої виплачуються внески.

Відповідно до багаторівневої моделі Світового банку, основними цілями пенсійної системи є забезпечення людей похилого віку реальним, стійким та надійним доходом у старості. Таким чином, з їх ініціативи було

розроблено концепцію пенсійної системи: «Фінансова підтримка людей похилого віку в 21 столітті: міжнародні перспективи пенсійних реформ». Ця концепція враховує глобальні тенденції та демографічні процеси, створюючи багаторівневу модель пенсійної безпеки, яка включає п'ять елементів:

- 1) «базовий рівень» – не передбачає сплати внесків і забезпечує мінімальний рівень соціального захисту;
- 2) обов'язкова державна солідарна пенсійна система з встановленими виплатами призначена для покриття певної частки доходу, залежить від розміру заробітної плати та суми сплачених внесків;
- 3) система обов'язкового внеску з визначеними внесками;
- 4) добровільна участь громадян у системі накопичення;
- 5) охоплює фінансову та нефінансову підтримку людей похилого віку в сім'ї або інших поколінь [27].

На нашу думку, в Україні така модель має бути впроваджена, але для її впровадження необхідно значно покращити рівень життя населення.

Україна проводить низку структурних реформ у сфері пенсійного забезпечення, але основна пенсія забезпечується на державному рівні, а недержавні пенсійні фонди пропонують додаткові пенсії. Переважна більшість країн з розвинутою економікою мають багаторівневу пенсійну систему і проводять параметричні (а не структурні) реформи.

Міжнародний досвід реформування фінансового забезпечення державних пенсійних систем в розвинених країнах показує, що основною тенденцією є перехід до накопичувальної пенсійної системи, що дає можливість збільшення інвестицій в економіку та отримання інвестиційного доходу для пенсіонерів.

Так, у США система пенсійного забезпечення хоч і не ідеальна, але вважається однією з найдосконаліших у світі, а розмір пенсій – вищий, ніж в середньому в європейських країнах.

У США - трирівнева пенсійна система: В солідарній системі надходження до пенсійних фондів відбувається у вигляді зборів на пенсійне страхування, майже не затримуючись на пенсійних рахунках, надходять у розпорядження пенсіонерів у вигляді щомісячних пенсійних виплат.(24, 20).Останнім часом солідарна пенсійна система переживає складнощі через зростання кількості пенсіонерів до 1 на 3 працюючих, тоді як в Україні це співвідношення зараз становить приблизно 1:1,4.

До накопичувальних систем належать як державні, так і приватні пенсійні програми. Державні накопичувальні програми призначені для забезпечення державних службовців і посадових осіб місцевих органів влади. Ці пенсійні програми зазвичай фінансуються найманими працівниками, при цьому кожен учасник має рахунок у пенсійному фонді і може вибирати між різними інвестиційними програмами.

Крім участі в групових пенсійних програмах, кожен американець може відкрити і свій особистий пенсійний рахунок. Неоподатковувані ліміти щорічних внесків обмежені верхньою межею в 2000 доларів. Кошти з рахунку можна зняти тільки по досягненні 59,5 років або пізніше, але в 79,5 років рахунок закривається в обов'язковому порядку. З іншого боку, він може бути відкритий навіть для новонародженої дитини. Саме завдяки використанню всіх зазначених систем громадяни можуть отримати належний пенсійний захист.

Досвід пенсійної системи соціального забезпечення США може бути використаний при реформуванні пенсійної системи в Україні, зокрема при функціонуванні трирівневої пенсійної системи і у розробці стратегічних аспектів на основі прогнозування змін в демографічних та економічних показниках.

Країни почали формувати трирівневі системи пенсійного забезпечення. На сьогодні, за підрахунками спеціалістів, у світі існує близько 270 різних пенсійних систем, у яких так чи інакше поєднуються солідарна та накопичувальна моделі.

Пенсійна система Великобританії одна з найстаріших і найскладніших в світі. Британські пенсіонери можуть отримувати: базову пенсію від держави та трудову з національної страхової системи.

Базову державну пенсію отримують чоловіки старше 65 років та жінки старше 60 років, її розмір залежить від стажу, обмежений в розмірі та індексується державою відповідно до інфляції. Держава гарантує її в розмірі 20% середньої зарплати працівника. Трудова пенсія теж формується за рахунок внесків працівника, але вже навпіл з роботодавцем. Вона безпосередньо залежить від розміру виплат і становить трохи більше 20% від доходу. Якщо розмір державної пенсії знаходиться за межею бідності серед тих, хто отримує лише базову державну пенсію, то має право на соціальну допомогу і надається на основі їх доходів.

Національний фонд трудових заощаджень – це накопичувальна система із визначеним внеском на основі трасту, утворена у 2010 році на підтримку впровадження автоматичного залучення, працівників буде залучено до системи пенсій за місцем роботи без необхідності одержання їхньої згоди. При цьому кожний роботодавець у Великій Британії зобов'язаний надати своїм працівникам прийнятну схему пенсій за місцем роботи. Уряд очікує, що з часом ця система стане однією з найбільших пенсійних систем у Великій Британії за кількістю учасників, проте у 2019 році 99,1 % учасників були пасивними учасниками. [26; 25]

Основна державна пенсійна система та у Швеції фінансується за рахунок страхових внесків, що становлять 18,5% заробітку, 16% якого надходить до держави. Більшість поточних внесків використовуються для сплати поточних пенсій, але соціальне страхування передбачає відкриття індивідуальних рахунків для застрахованих.

У Швеції було запроваджено обов'язкову накопичувальну пенсійну систему з визначеним внеском на основі індивідуальних рахунків з відносно невеликою ставкою внесків (2,5% заробітної плати) як доповнення до більш щедрої державної солідарної умовно-накопичувальної системи.

Реформатори пенсійної системи Швеції, ставили перед собою такі цілі щодо її побудови:

- зведення до мінімуму витрат на адміністрування;
- заохочення індивідуального вибору при інвестуванні пенсійних коштів.

Таким чином, пенсія нараховується виходячи із суми накопичених коштів.

Деякі внески капіталізуються в системі, а працівник має можливість розмістити їх у державному накопичувальному фонді. Більшість латиноамериканських країн розробили пенсійну систему з великими державними витратами на пенсії, що є результатом прийняття необґрунтованих рішень, які не включають можливості бюджету.

У Швейцарії обов'язкову систему 2-го рівня було впроваджено Федеральним законом «Про плани професійних пенсій, пенсій у зв'язку із втратою годувальника та по інвалідності». Ця система пропонує працівникам плани професійних пенсій і страхування від нещасного випадку. У поєднанні з солідарною пенсією 1-го рівня громадянин після виходу на пенсію може розраховувати на дохід у розмірі близько 60% своєї останньої заробітної плати для підтримання свого рівня життя у старості. Управління фондами професійних пенсій здійснюється спільно представниками трудового колективу та роботодавця. Працівники не мають можливості обирати пенсійні фонди або стратегії інвестування на пряму. Усі сторони діяльності швейцарської системи приватизовано: і збирання внесків, і ведення рахунків, і управління активами, і виплату пенсій. Аналогічна система сформувалась і в Данії.

Досвід Швейцарії (та інших країн) підтверджує, що накопичувальні пенсійні системи є доречними, насамперед, для високооплачуваних працівників. Швейцарські пенсіонери з найнижчими доходами одержують 80% свого пенсійного доходу з солідарної пенсійної системи 1-го. Це спостереження стосується всіх поколінь: дехто з-поміж більш молодих

пенсіонерів має дуже обмежений доступ до системи пенсійного страхування або одержує з цієї системи обмежені виплати, навіть попри те, що охоплення працівників накопичувальною системою другого рівня протягом останніх десятиліть розширювалось.

В Австралії другий рівень пенсій знаходиться у формі обов'язкового страхування і чітко визначений перший рівень виходу на пенсію (пенсія за віком), відмінна ознака полягає в тому, що він фінансується з державних прибутків на користь отримувача. Приблизно 75% австралійців, які досягли пенсійного віку отримують пенсію, яку виплачує уряд. На даний час чоловіче населення Австралії може отримувати пенсію за віком, якщо їх дохід та майно є нижчими за визначену суму і вони досягли 65-річного віку. Це стосується і жінок, які досягли 63 та 65-річного віку залежно від року народження. Як державна пенсія, що фінансується за рахунок податків, перший рівень має сильний перерозподільний характер [24].

Досвід накопичувальної пенсійної системи Австралії (та багатьох інших країн) також підтверджує наявність значного гендерного розриву. Так, у віці 55–64 років залишки на пенсійних рахунках жінок у 2013–2014 році становили близько половини сум накопичених у чоловіків.

Досвід країн світу показує, що процес реформування пенсійної системи повинен бути послідовним, заснованим на підвищенні рівня відповідальності громадян за своє майбутнє, стимулюючи їх економити частину грошей, зароблених для старості, долаючи патерналістські настрої, пристосовуючись до нових умов життя. В Україні переважає стратегія солідарності розвитку пенсійного забезпечення, тому існує об'єктивна потреба в структурній реформі і лише потім для коригування параметричних компонентів пенсійної системи.

3.2. Напрями вдосконалення формування та використання фінансових ресурсів державного пенсійного страхування

Пенсійне страхування займає значне місце в системі соціального захисту громадян, проте в останні роки спостерігається стійка тенденція до збільшення ризиків недофінансування пенсійних програм. Основною причиною цього є дисбаланс у бюджеті Пенсійного фонду України, який був наслідком постійного зниження рівня народжуваності, збільшення смертності, міграції та відповідно високого пенсійного навантаження на роботодавців. Низький рівень задекларованої заробітної плати та тіньова зайнятість значної частини працездатного населення також сповільнюють вдосконалення системи солідарності та ускладнюють формування бюджету Пенсійного фонду України. Дефіцит Пенсійного фонду покривається за рахунок субсидій з Державного бюджету України, що збільшує ризик збереження незалежності Пенсійного фонду, що в майбутньому може призвести до включення пенсійних виплат до витрат Державного бюджету [53].

На наш погляд, на даному етапі доцільно здійснити такі заходи:

- розширення бази страхових внесків шляхом легалізації доходів та підвищення рівня заробітної плати (шляхом формулювання трудових відносин, посилення ролі соціального діалогу у визначенні рівня доходів, з яких вносяться обов'язкові державні пенсійні страхування, зменшення неповної зайнятості та безробіття);
- поетапне здійснення паритетної сплати страхових внесків страховиками та застрахованими особами;
- виключення можливості прийняття рішень про перегляд розміру пенсій без урахування реальних можливостей бюджету Пенсійного фонду та відповідних актуарних розрахунків (фінансовий аналіз короткострокових та довгострокових наслідків функціонування системи загальнообов'язкової

державного пенсійного страхування, що містить прогноз фінансових потоків, оцінку фінансових зобов'язань, прогнозування заборгованості за станом та стабільністю системи, детальний аналіз коротко- та довгострокових фінансових наслідків будь-яких змін у системі);

- додаткове збільшення вартості одного року стажу застрахованої особи під час обчислення розміру пенсії;
- створення людських ресурсів на підприємствах;
- перегляд пенсійного віку відповідно до збільшення тривалості життя (підвищення пенсійного віку допоможе частково подолати дефіцит фонду, зменшити навантаження на платників внесків, а також забезпечить рівність трудових та пенсійних прав громадян незалежно від статі).

Вважаємо, що на сучасному етапі, в системі державного пенсійного страхування необхідно реалізувати наступні заходи:

- стабілізувати солідарну пенсійну систему;
- запровадити загальнообов'язкове накопичувальне й розвивати добровільне накопичувальне пенсійне страхування;
- поліпшити адміністрування пенсійної системи.

Для стабілізації солідарної пенсійної системи необхідно:

- наблизити пенсійний вік до європейських стандартів (65 років) для учасників II рівня пенсійної системи;
- поступово перерозподіляти частку внеску на пенсійне страхування від роботодавця до працівника;
- розширити базу нарахування єдиного соціального внеску.

Для поліпшення адміністрування пенсійної системи необхідними є:

- удосконалення регулювання діяльності накопичувальних пенсійних фондів;
- розмежування страхових і невластивих страхуванню видатків, посилення цільового використання страхових коштів;
- забезпечення регулярної звітності Пенсійного фонду;
- регулярне інформування громадян про їхні права щодо

пенсійних виплат [10].

Вирішення пріоритетних завдань соціального захисту пенсіонерів в умовах гео економічного розвитку України повинно здійснюватися на засадах соціально орієнтованої економіки, яка тісно пов'язана зі змістом та суттю соціальної політики держави. Головною умовою реалізації державної політики у соціальній сфері, як вважає Н.С.Борецька [29, с. 99], є врахування принципу взаємозв'язку із соціальними та економічними ризиками.

Старіння населення є однією з найбільших проблем, яку переживають пенсійні системи в усьому світі. У результаті збільшення тривалості життя разом зі зменшенням народжуваності, частка людей віком від 65 років збільшується. Очікується, що кількість працюючого населення, яке сплачує внески, буде з кожним роком різко зменшуватись. Демографічне старіння може призвести до серйозних фіскальних дисбалансів у майбутньому [26]. Тому необхідно вжити заходів щодо надання можливості працівникам старшого віку продовжити працювати.

Для України, як і для багатьох інших європейських країн, є характерним прискорене старіння населення і, відповідно, – зростання негативного співвідношення кількості осіб пенсійного та працездатного віку. Нині Україна має один з найвищих рівнів старіння в Європі і, водночас, – одні з найнижчих показників народжуваності. Скорочення чисельності населення відбуватиметься переважно за рахунок контингентів осіб працездатного віку, натомість чисельність осіб пенсійного віку стабільно зростатиме.

Таким чином, значну увагу необхідно приділяти забезпеченню наповнення бюджету ПФУ коштами для виплати пенсій, посиленню платіжної дисципліни платників внесків, залученню платників до сплати страхових внесків, легалізації заробітної плати, для чого ПФУ надаються роз'яснення щодо порядку та умов набування страхового стажу, залежності майбутньої пенсії від повноти і своєчасності розрахунків з ПФУ.

Необхідність реформування нинішньої системи пенсійного страхування є нагальною, оскільки в Україні система загальнообов'язкового державного страхування є складною з погляду адміністрування страхових внесків, обтяжливою для підприємництва та неефективною з огляду на адміністративні витрати на забезпечення функціонування чотирьох діючих фондів.

В період з 2011р. по 2015р. суб'єкти господарювання в Україні нараховували на фонд оплати праці 36,3 - 49,7 %. Проте в 2016 році ставка ЄСВ склала 22% , а тому дане навантаження було зменшено. Що, в свою чергу, знайшло своє різке негативне відображення на доходах фондів соціального страхування.

Ми дійшли висновку, враховуючи досвід розвинених країн світу, що в Україні слід розподілити ставку єдиного соціального внеску між роботодавцем і найманим працівником на умовах паритетності. В той же час такий розподіл має супроводжуватись одночасним підвищенням рівня трудових доходів громадян з метою недопущення зниження рівня соціального захисту населення.

Необхідно ще раз зосередити увагу на тому факті, що ЄСВ не включається до складу податків, інших обов'язкових платежів, що складають систему оподаткування. На ЄСВ не поширюється податкове законодавство. Страхові кошти не можуть зараховуватися до Державного бюджету України, бюджетів інших рівнів і не можуть використовуватися на цілі, не передбачені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Можна стверджувати, що в Україні позитивом є запровадження ЄСВ, який не зруйнував діючого інституту соціального страхування, а лише мінімізував адміністративні витрати фондів. Світового досвіду існування саме єдиного соціального внеску на сьогодні немає. У цих умовах особливо небезпечними є ініціативи, що руйнують фінансову стабільність системи соціального страхування та призводять до погіршення системи соціального

захисту застрахованих осіб.

Але для подальшого досягнення збалансованості фінансового стану Пенсійного фонду необхідно:

- посилити платіжну дисципліну стосовно сплати єдиного внеску;
- розширити базу нарахування єдиного внеску, у тому числі за рахунок легалізації заробітної плати та підвищення її рівня, скорочення неповної зайнятості та безробіття;
- опрацювати питання щодо запобігання збільшення фінансового навантаження на роботодавця під час фінансування пенсій працівникам зі шкідливими і важкими умовами праці та на посадах, що дають право на призначення пенсії за вислугу років;
- забезпечити встановлення адекватності, обґрунтованості та прийнятності рівня фіскального навантаження на фонд оплати праці;
- удосконалити та спростити механізм функціонування і забезпечити зрозумілість та прозорість пенсійної системи для громадян і роботодавців [26].

Створення другого рівня пенсійної системи означатиме запровадження в нашій країні системи загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування. Запровадження даного рівня пенсійної системи передбачено Законом України від 08.07.2011 р. №3668 «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» з року, в якому буде подолано дефіцит бюджету Пенсійного фонду.

Суть такої системи полягатиме у тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (загальний рівень пенсійних відрахувань залишиться незмінним) накопичуватиметься у єдиному Накопичувальному фонді і обліковуватиметься на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески. Ці кошти інвестуватимуться в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних процесів. Управління пенсійними коштами здійснюватимуть компанії з управління активами (для

яких ця діяльність є професійною і буде ліцензуватись), обраними на конкурсній (тендерній основі). При інвестуванні пенсійних активів компанії будуть діяти згідно з вимогами законопроектів щодо напрямків інвестування, ринків на яких можна буде здійснювати інвестиції та вимог щодо диверсифікації (вкладання коштів у різні напрямки) інвестиційних вкладень. Безпосереднє зберігання пенсійних активів буде здійснювати банківська установа - зберігач, яка буде нести відповідальність за цільове використання цих активів. Кошти, що обліковуватимуться на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян будуть власністю цих громадян, і вони зможуть скористатись ними при досягненні пенсійного віку (або, у випадках передбачених законом, раніше цього терміну, наприклад у випадку інвалідності). Виплати з Накопичувального фонду будуть здійснюватись додатково до виплат із солідарної системи.

Введення Другого рівня пенсійного страхування дозволить:

- збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу (сукупний середній розмір пенсійних виплат із солідарної та обов'язкової накопичувальної системи очікується на рівні 55-60 відсотків середньої заробітної плати в Україні, а зараз такі виплати складають близько 35 відсотків);
- посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже посилити зацікавленість громадян та їх роботодавців у сплаті пенсійних внесків;
- зменшити "податковий тиск" на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника;
- успадковувати кошти, обліковані на персональному пенсійному накопичувальному рахунку, родичам застрахованої особи;
- створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки;

– розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнем пенсійної системи, і таким чином застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій та коливань у економічному розвитку держави;

– підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавним компаніям функції управління пенсійними активами.

Слід відмітити, що Законом України від 08.07.2011 р. №3668 «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» передбачено, що учасниками цієї системи будуть особи, яким на дату запровадження системи виповнилося не більше 35 років. Ставку страхового внеску на дату впровадження системи передбачається встановити у розмірі 2 відсотків із подальшим її щорічним підвищенням на один відсоток до досягнення 7 відсотків. Адміністрування страхових внесків накопичувальної системи здійснюватиметься через Пенсійний фонд України. Через 2 роки після запровадження сплати страхових внесків до накопичувальної системи її учасники матимуть можливість направити свої пенсійні кошти до обраного недержавного пенсійного фонду. Це дозволить застрахованим особам самостійно вирішувати, яка інвестиційна політика є найбільш прийнятною для інвестування їх пенсійних заощаджень, а отже - в більшій мірі впливати на розмір своєї майбутньої пенсії.

Третій рівень пенсійного забезпечення створюється у вигляді системи добровільного недержавного пенсійного забезпечення за пенсійними схемами з визначеними внесками, які вимагають менших адміністративних витрат. Основу такої системи становлять недержавні пенсійні фонди, які за типами поділятимуться на відкриті, корпоративні та професійні.

Іншою формою заощаджень у межах третього рівня є відкриття пенсійних депозитних рахунків у банківських установах або страхових організаціях за ініціативою окремої особи.

В рамках цієї системи працівники матимуть можливість, у разі бажання і досить високого заробітку, додатково до заощаджень у Накопичувальному фонді, перераховувати внески до обраного ними недержавного пенсійного фонду. Важливим у функціонуванні третього рівня пенсійної системи є те, що, система недержавних пенсійних фондів дозволяє залучати також і кошти роботодавців до формування пенсійних заощаджень їх працівників, і таким чином ще більше сприяє підвищенню рівня життя громадян на заслуженому відпочинку. Передбачається, що для роботодавців, які використовують шкідливі умови виробництва, здійснення пенсійних відрахувань на користь таких працівників поступово стане обов'язковим (такі відрахування здійснюватимуться у професійні або корпоративні пенсійні фонди). Розмір пенсії в такій системі залежить від розміру страхових внесків та терміну, протягом якого ці внески накопичувались і розміру отриманого на них інвестиційного доходу.

Недержавне пенсійне забезпечення - це частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання її учасниками додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Основним джерелом формування фінансових ресурсів недержавного пенсійного фонду є страхові внески та інвестиційний дохід. Страхові внески до недержавного пенсійного фонду сплачуються у розмірі та в порядку, визначених пенсійним контрактом, відповідно до умов обраних пенсійних схем і можуть змінюватися.

Резерви фінансової стабілізації пенсійної системи пов'язані із залученням до пенсійного страхування якомога ширших верств населення. Сьогодні більше чверті зайнятого населення не бере участі в пенсійному страхуванні. Це пов'язано передусім зі специфікою способів реалізації економічної активності населення України, адже 4,7 млн зайнятих осіб працюють у неформальному секторі економіки. Це переважно особи, зайняті

В особистому селянському господарстві (3,1 млн осіб). Причому 80% зайнятих у неформальному секторі економіки становлять особи працездатного віку. Іншим, не менш важливим напрямом підвищення рівня участі населення у пенсійному страхуванні є збільшення рівня економічної активності населення.

Отже, в Україні існують резерви щодо збільшення надходжень до системи пенсійного забезпечення. До основних заходів з їх мобілізації належать: перерозподіл навантаження зі сплати страхових внесків від роботодавця до працівника; розширення участі населення у пенсійному страхуванні шляхом реструктуризації зайнятості та мотивації економічної активності населення; визначення довгострокових пріоритетів розвитку пенсійної системи та забезпечення їх виконання.

Заходи, спрямовані на збільшення бази для нарахування пенсійних внесків, мають передбачати не лише динамічне зростання заробітної плати, а й більш широке охоплення всіх видів доходу від зайнятості (у тому числі від підприємницької діяльності) та мотивацію населення до детінізації усіх доходів. Реформа пенсійної системи вимагає усвідомлення суспільством та політиками того факту, що пенсійна система не є альтернативою системі соціального захисту, а виконує самостійну функцію. Перспективними напрямками подальших досліджень щодо збалансування бюджету Пенсійного фонду можуть бути питання ефективного та цільового використання коштів, удосконалення методів фінансового планування, звітності та системи контролю за використанням фінансових ресурсів державного пенсійного страхування.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

У кваліфікаційному дослідженні зроблено теоретичне та практичне обґрунтування напрямів та рекомендацій щодо удосконалення системи державного пенсійного страхування в умовах трансформаційних процесів.

В результаті проведеного дослідження отримано наступні висновки і пропозиції.

1. Обґрунтовано, що система державного пенсійного страхування є важливою складовою соціального захисту населення. Пенсія для непрацездатних громадян є єдиним або головним джерелом засобів для їх існування.

2. Визначено, що основними джерелами формування фінансових ресурсів Пенсійного фонду України є страхові внески та кошти Державного бюджету. Найбільша частка коштів Пенсійного фонду використовується на фінансування державних пенсій. На сьогодні в Україні Пенсійний фонд фінансує три види пенсій: пенсія за віком, пенсія по інвалідності, пенсія по втраті годувальника.

3. На основі аналізу пенсійних систем зарубіжних країн встановлено, що Україна вже почала використовувати позитивний досвід європейських країн і будувати вітчизняний фінансовий механізм пенсійного забезпечення, враховуючи такі основні засади: рівень життя населення, демографічну ситуацію в країні, інвестиційну складову і пенсійну політику держави, а також ресурси і можливості вітчизняної економіки на довготривалу перспективу.

4. В ході аналізу визначено, що головною проблемою Пенсійного фонду є дисбаланс дохідної та видаткової частин його бюджету як наслідок системного порушення принципу економічної залежності видатків споживання від отриманих доходів і внутрішнього валового продукту. Рівень пенсійних виплат для забезпечення мінімальних потреб більшості

пенсіонерів України є недостатнім зважаючи на реальну вартість життя в Україні.

5. Обґрунтовано, що в Україні існують резерви щодо збільшення надходжень до системи державного пенсійного страхування. До основних заходів з їх мобілізації належать: перерозподіл навантаження зі сплати страхових внесків від роботодавця до працівника; розширення участі населення у пенсійному страхуванні шляхом реструктуризації зайнятості та мотивації економічної активності населення; визначення довгострокових пріоритетів розвитку пенсійної системи та забезпечення їх виконання. Заходи, спрямовані на збільшення бази для нарахування пенсійних внесків, мають передбачати не лише динамічне зростання заробітної плати, а й більш широке охоплення всіх видів доходів від зайнятості.

6. Обґрунтовано, що пенсійна система України і надалі потребує подальшого реформування. Для України прийнятною є багаторівнева пенсійна система. З урахуванням цього пенсійну реформу слід проводити за трьома напрямками: реформування солідарної системи, створення обов'язкової накопичувальної системи і розвиток добровільної накопичувальної системи. Побудова ефективної трирівневої пенсійної системи в Україні дозволить розширити можливості для підвищення добробуту непрацездатних громадян та економічного зростання в державі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамик О. Формування бюджету Пенсійного фонду України: інституційно-процедурний аспект / О. Адамик // Наука молода. – 2017. – № 15–16. – С.157–164.
2. Андрусенко Н. Реформування пенсійної системи: ризики і загрози / Н. Андрусенко // Праця і зарплата. – 2012. – № 20. – С. 3.
3. Базилевич В.Д. Державні фінанси. Навчальний посібник / В.Д. Базилевич, Л.О. Баластрик, за ред Базилевича. – К.: Атіка, 2004. – 368 с
4. Бондарук І.С. Зарубіжний досвід організації систем пенсійного забезпечення / І.С. Бондарук // Інститут економіки та бізнес-освіти. Сер.: Актуальні проблеми економіки. - 2014. - №7(121). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/2121/1/bondaruk_008.pdf.
5. Бородай Г.О. Аналіз повноважень Пенсійного фонду України щодо збору та обліку єдиного внеску / Г.О. Бородай // Публічне право. - 2015. - №2. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/Pubpr/2015_2/Boroday.pdf.
6. Брагін С. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України / С. Брагін, О. Макаренко // Вісник Національного банку України. – 2017. – № 1. – С. 18-24.
7. Буряченко О. Пенсійна система України: еволюція розвитку / О. Буряченко // Науковий вісник: Демократичне врядування. - 2015. - № 15. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_6.
8. Верещак В. Механізм впровадження накопичувального складника в систему обов'язкового пенсійного страхування в Україні / В. Верещак // Нац. акад. держ. управ. при През.Укр.: Publicadministrationmechanisms. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02\(29\)/13.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2016/2016_02(29)/13.pdf).

9. Горовець Н. О. Проблеми розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні / Н. О. Горовець, М. Г. Горовець // Економіка. Фінанси. Право. – 2018. – № 6. – С. 22-25.
10. Гуменюк В. Модель пенсійної реформи: без конфліктів на користь малозабезпеченим / В. Гуменюк // Економіст. – 2017. – № 2. – С. 6-7.
11. Дідур С.В. Вдосконалення фінансового забезпечення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в Україні / С.В. Дідур // Науково-виробничий журнал: Інноваційна економіка. - 2014. - № 54. - С.234-236.
12. Діяльність Пенсійного фонду (основні завдання та нормативно правові засади діяльності органу) / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2017. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=215104&cat_id=94750.
13. Єлісеєва Л.В. Пенсійна система України: виклики та перспективи / Л.В. Єлісеєва // Економічний аналіз. - 2016. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2016/898-1469273859.pdf>.
14. Жмурко І. Сутність пенсійної системи та її місце в системі соціального захисту населення / І. Жмурко // Бізнес Інформ. - 2014. - № 12. - С. 303-306.
15. Зайчук Б.О. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Б.О. Зайчук, О.Б. Зарудний, С.Б. Березіна, В.Т. Александров, С.М. Недбаєва. – К.: АВТ, 2015. – 244 с.
16. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2018 рік / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2018. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/document?id=227018>.
17. Звіти про виконання бюджету Пенсійного фонду України/ Офіційний сайт Пенсійного фонду України. -[Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/doccatalog/>.

18. Інформація про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2019 рік / Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - 2019. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/>.
19. Інформація про виконання показників бюджету Пенсійного фонду України за 2017-2019рр // Матеріали офіційного сайту Пенсійного фонду України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua>
20. Качан Л. Пенсійні системи та внески: огляд / Л. Качан, В. Лесин // Людина і праця. – 2019. – № 10. – С. 17-18.
21. Коваль О.П. Запровадження накопичувальної пенсійної системи: аналіз пріоритетів та наслідків / О. П. Коваль // Стратегічні пріоритети. – 2019. – № 4. – С. 96-100.
22. Кульков Ю. А. Формування збалансованої системи пенсійного забезпечення / Ю. А. Кульков, Р. Б. Тяг // V Міжнародна науково-практична конференція аспірантів, молодих учених та науковців «Проблеми та перспективи розвитку регіональної ринкової економіки» – КІДУЕП, К.: 2010. – С. 22–24.
23. Лесин В. Пенсійна реформа – єдиний шанс мати гідні пенсії / В. Лесин // Людина і праця. – 2018. – № 1. – С. 4-5.
24. Лояк Л.М. Пенсійне забезпечення в Україні: сучасні реалії та європейський досвід / Л.М. Лояк// Науковий вісник Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості. - 2018. - № 2. - С. 34-42.
25. Мальований М.І. Стан та проблеми фінансового забезпечення системи пенсійного страхування України / М.І. Мальований // Облік і фінанси - 2014. - № 1 (63). - С. 89-95
26. Мартиненко Н. В. Механізми державного управління розвитком пенсійної системи України / Н. В. Мартиненко // [Електронний ресурс]. Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія : Державне управління. - 2017. - № 4. - С. 115-123. - Режим

доступу: [http://nbuv.gov.ua /UJRN/](http://nbuv.gov.ua/UJRN/) (дата звернення 23.06.2019). – Назва з екрана.

27. Махмудов Х.З., Даценко В.В. Зарубіжний досвід формування пенсійного страхування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vddfa/2019_1/Mahmudov.pdf.

28. Махмудов Х.З., Тараненко В.Є. Зарубіжний досвід формування пенсійного страхування в Україні / Х.З. Махмудов, В.Є. Тараненко // Вісник Дніпропетровської державної фінансової академії. Сер.:Економіка. - 2014. - Вип.57. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/ekonom/57/7633-zarubizhnij-dosvid-formuvannya-pensijnogo-straxuvannya-v-ukra%D1%97ni.html>.

29. Мохова Ю.Л. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні / Ю. Л. Мохова, Н. О. Писаренко // [Електронний ресурс]. Молодий вчений. - 2018. - № 1(1). - С. 468-472. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29__111.

30. Насібова О. Формування дохідної частини солідарної системи пенсійного страхування / О. Насібова // Вісник КНТЕУ. - 2014. - № 6. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2014/06/10.pdf>.

31. Онишко С.В. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів / С. В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. – 2018. – № 3. – С. 248-257.

32. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14.01.1998 № 16/98 – ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. - № 23. - Ст. 121.

33. Остапенко Л. Добровільна система у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування / Л. Остапенко // Праця і зарплата. – 2012. – № 20. – С. 6-7.

34. Панченко І.В. Фінансовий стан та основні проблеми діяльності Пенсійного фонду України / І.В. Панченко // Економічний часопис. – 2016. – № 9–10. – С. 45–47.

35. Пенсійне забезпечення: міжнародний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/files/pensprovision_international_experience_feb2019_ua.pdf.

36. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV// Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 48.

37. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2016 р. №190 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2016-%D0%BF>.

38. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2017 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2017 р. №17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17-2017-%D0%BF>.

39. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2018 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 січня 2018 р. №8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8-2018-%D0%BF>.

40. Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2019 рік : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2018 р. № 643 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643-2011-%EF>

41. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи: Закон України від 08.07.2011 р. №3668 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17>.

42. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 08.07.2010 № 2464-VI // Відомості Верховної Ради України. - 2011. - № 2-3.

43. Про недержавне пенсійне забезпечення від 09.07.2003 № 1057-IV // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 47-48.

44. Ріпа М.Б. Становлення та криза систем державного пенсійного забезпечення у постіндустріальному суспільстві / М.Б. Ріпа // Вісник Ірпінської фінансово-юридичної академії: Збірник наукових праць. - 2013. - № 2. - С. 38-44.

45. Ріппа М. Б. Державне пенсійне забезпечення в Україні та шляхи його розвитку: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / М. Б. Ріппа. – К., 2017. – 19 с.

46. Рудик В. К. Вплив демографічних факторів на запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування в Україні / В. К. Рудик // Фінанси України. - 2014. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=287158.

47. Рура І.В. Аналіз формування бюджету Пенсійного фонду України на регіональному рівні / І.В. Рура // Науковий вісник НЛТУ України. – 2019. – Вип. 22. – С. 258–262.

48. Скіпенко Р.Е. Перспективи розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення на сучасному етапі / Р.Е. Скіпенко // Актуальні проблеми сучасної юриспруденції. - 2016. - №3. - С. 74-77.

49. Стожок Л. Г. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування в системі соціальної політики: автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.00.17 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / Л. Г. Стожок. – К., 2017. – 20 с.

50. Сухоруко О. В. Особливості оподаткування операцій у сфері недержавного пенсійного забезпечення / О. В. Сухоруко – [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuu.gov.ua/portal/Chem_Biol/Tavnyv/2019.../63_2_30.pdf.

51. Тополенко Н. М. Пенсійне страхування в контексті соціально-економічного розвитку // Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми та перспективи розвитку фінансів місцевого самоврядування в Україні» (25–26 квіт. 2017 р.). – Дніпропетровськ, 2017. – С.63–64

52. Фінанси пенсійного забезпечення: монографія / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова. - Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. - 248 с.

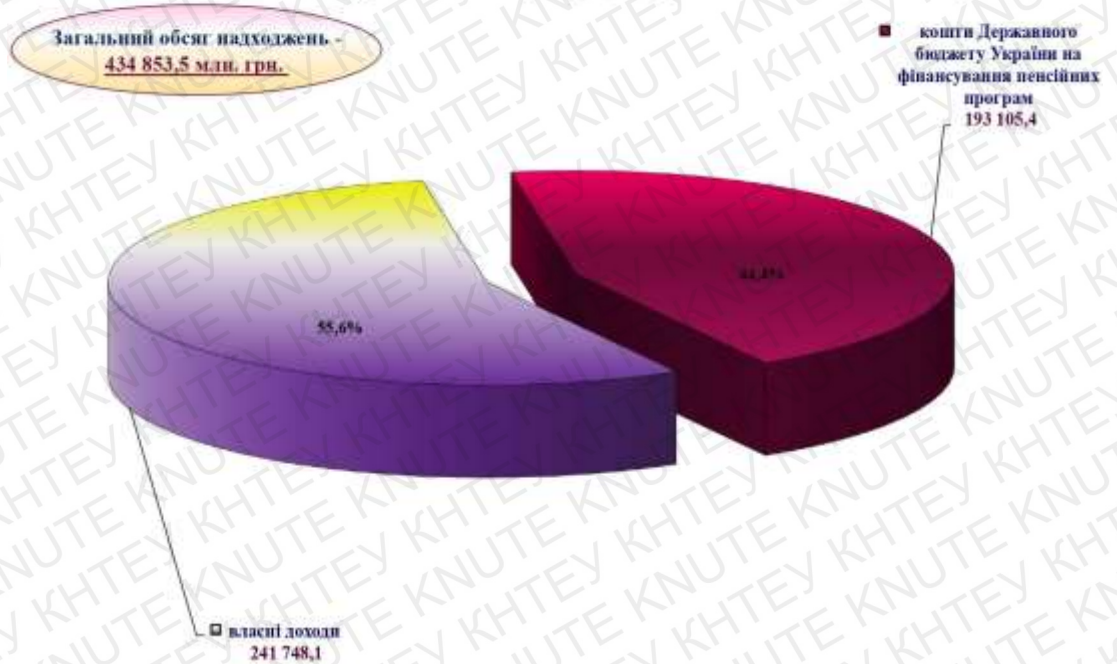
53. Чугунов І.Я. Еволюція фінансового механізму пенсійного забезпечення / І.Я. Чугунов, О.В. Насібова // Вісник КНТЕУ. – 2016. – № 1. – С. 80–97.

ДОДАТКИ

Додаток А

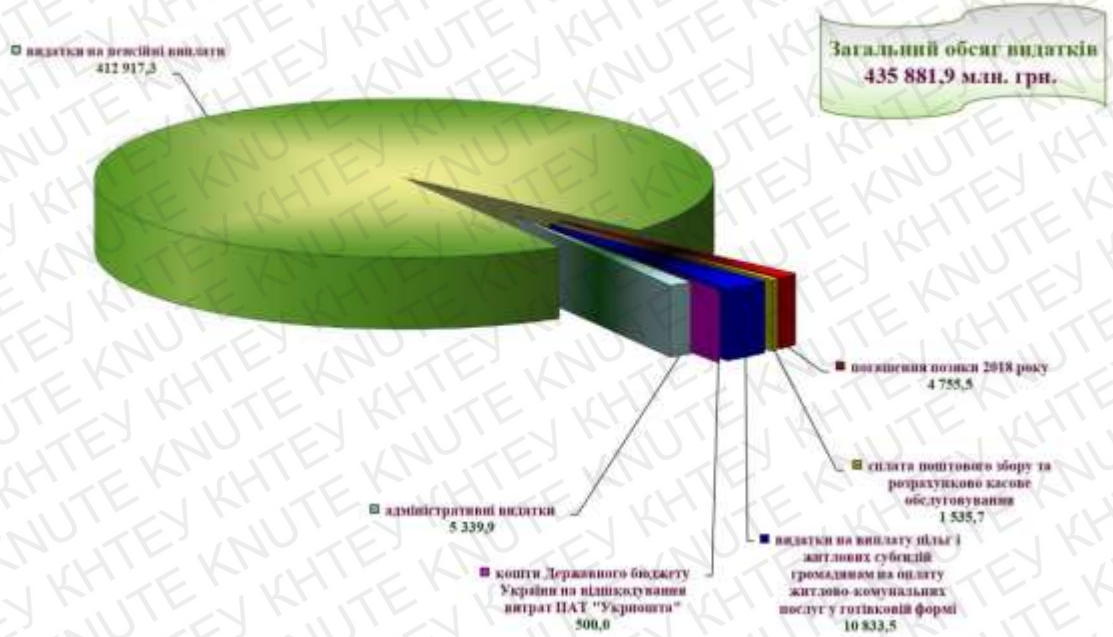
**СТРУКТУРА НАДХОДЖЕННЯ КОШТІВ
ДО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ**
за січень-грудень 2019 року (оперативні дані) млн. грн.

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: -
Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Додаток Б

ВИДАТКИ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ за січень-грудень 2019 року, млн. грн. (оперативні дані)

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: -
Режим доступу: www.pfu.gov.ua.

Додаток В

Джерело: Складено автором за даними Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]: -
Режим доступу: www.pfu.gov.ua.